

Gabija Juodėnaitė

Lietuvių tremtinių vaikų švietimas

Straipsnio tikslas – išanalizuoti lietuvių tremtinių vaikų švietimo sąlygas Sibire. Tam pasitelkiami šie uždaviniai: išnagrinėti bendrą Sovietų Sąjungos švietimo sistemos modelį, vyravusį 1941–1958 m., vaikų mokymosi sąlygas tremtyje, ideologinį švietimą, neakivaizdinių namų mokymą – naująsias „vargo mokyklas“ kaip atsvarą oficialiajam sovietiniam narytvyviui ir aukštojo mokslo galimybes tremtyje.

ĮVADAS

Raudonasis teroras, užplūdęs Lietuvą XX a. viduryje, nesigailėjo nė vieno, galėjusio kelti nors menkiausią grėsmę režimo tvirtumui okupuotoje valstybėje. Sovietų Sąjungos represijos, taikytos nepatikimiems piliečiams, pavyzdžiui, mokytojams, inteligentijai, visuomenininkams, turtingesniems ūkininkams – buožėms, lietė visą „nusikaltėlio“ šeimą, taip pat ir vaikus. Yra skaičiuojama, jog per stalininio teroro laikotarpį 1941-aisiais ir 1944–1953 m. iš Lietuvos į Sovietų Sąjungos rytus kartu su savo šeimomis buvo ištremta apie 40 tūkst. vaikų¹.

Nors yra nemažai išleista tremtinių memuarų, tremties tema yra nepelnytai primiršta mokslininkų, dar rečiau tyrimuose išskiriama tremtinių vaikų patirtis. Istorikas Tomas Balkelis kelia hipotezę, kad taip yra dėl tremtinių vaikų laikymo „antrinėmis“ aukomis: sovietai atskirai į vaikus taikėsi retai – juos trėmė dėl to, kad jie buvo režimui nusikaltusių šeimų

nariai². Vaikų suvokimas ir patirtis kai kuriais aspektais skiriasi nuo suaugusiųjų, todėl šis dar menkai tirtas tyrimų laukas yra savotiškai įdomus ir naudingas. Be to, vaikai – viena jautriausių visuomenės grupių, nesunkiai pasiduodanti įtakai, lengvai paveikiama ideologijos: svarbu išsiaiškinti, ar sovietinių struktūrų siekis perauklėti „liaudies priešų“ vaikus ir paversti juos palankiais režimui piliečiais buvo įgyvendintas. Tad svarbiausias darbo tikslas: ištirti lietuvių tremtinių vaikų švietimo sąlygas ir pabandyti atsakyti į klausimą, kokią įtaką tai jiems turėjo.

Istoriografijos tremties tematika nėra daug. Pagrindine kontekstine medžiaga tampa Arvydo Anušausko monografija „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais“ (Vilnius, 1996). Išsamus istoriko tyrimas leidžia matyti platų vaizdinį, sudarytą iš NKVD dokumentų, raportų ir tremtinių memuarų. Naudinga Tomo Balkelio ir Violetos Davoliūtės sudaryta knyga „Maps of Memory: Trauma, Identity and Exile in Deportation Memoirs from the Baltic States“ (Vilnius, 2012), kurioje skiriamas dėmesys vaikų patirčiai tremtyje, išskiriant juos iš suaugusiųjų. Taip pat darbe remiamasi Angelos Marie Cox straipsniu „Policy and Practice: Russian and Soviet Education during Times of Social and Political Change“ bei Sonyos G. Machelson straipsniu „Technical Education in the U.S.S.R“, suteikiančiais galimybę plačiau pažvelgti į pačią Sovietų Sąjungos švietimo sistemą. Pagrindiniai šio darbo šaltiniai – tremtinių,

praleidusių vaikystę Sibiro platybėse, atsiminimai, dienoraščiai, atskleidžiantys jaunuolių mintis tremtyje, ir interviu.

SOVIETINĖ ŠVIETIMO SISTEMA

Totalitarinių valstybių švietimo sistemos pagrindinis tikslas – išugdyti režimui paklusnų, ideologiškai angažuotą žmogų. Ne išimtis buvo ir Sovietų Sąjunga, siekusi sukurti naują sovietinį žmogų, paklūstantį komunistų partijai ir esamam režimui. Jaunajai kartai ugdyti buvo pasitelkta ideologija ir propaganda, svarbiausiu tikslu tapo visuotinai raštinga visuomenė, o stipriai politizuotas mokslas ir istorija, perrašyta taip, kad būtų dar labiau išaukštintas Stalinas ir jo indėlis į Spalio revoliuciją, tapo viena priemonių tarybinio žmogaus auklėjimo procese³. Raštinga visuomenė – svarbus veiksnys siekiant suformuoti besąlygiškai režimui paklūstantį žmogų. Tam tikslui pasiekti, mokymosi planas ir mokyklų struktūra oficialiai buvo suvienodinti visose SSRS vietose, o iki Antrojo pasaulinio karo mokyklų finansavimas išaugo keturis kartus⁴. Keliskart išaugę skaičiai rodo švietimo sistemos svarbą totalitarinei valstybei – ideologiškai angažuotos visuomenės kūrimui ir išlaikymui.

Dar 1930 m. privalomas keturių klasių mokymas buvo įvestas visoje Sovietų Sąjungoje, o septynių klasių – miestuose ir industrinėse vietovėse. 1949 m. visuotinis privalomas septynių klasių išsilavinimas įvestas visoje SSRS teritorijoje, įtraukiant ir kaimo vietoves; visuotinis dešimties klasių mokymas iki 1955 m. įvestas didesniuose miestuose, iki 1960 m. – ir kaimo vietovėse⁵. Pažymėtina, jog kiekvieno piliečio teisė į mokslą buvo skelbiama Stalino konstitucijoje⁶. Vadovaujantis ja, mokomoji kalba mokyklose turėjo būti mokinių gimtoji, o rusų kalba – privalomasis dalykas⁷.

1941-aisiais, prasidėjus pirmiesiems masiniams lietuvių trėmimams į Sibirą, nacistinė Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą. Karo pradžia sovietams buvo itin nesėkminga, pareikalavusi daugybės aukų ir atnešusi aibę nuostolių. Karo metais mokinių skaičius mokyklose smuko – net iki 25 proc., o prieškarinius rodiklius vėl pasiekė iki 1950 m.⁸ Būtent šiuo laikotarpiu pirmieji tremtiniai kūrėsi Sibiro platybėse. Kadangi dauguma tremtinių buvo išsilavinę žmonės, suprantantys švietimo svarbą, klausimas, ar leisti vaikus į rusiškas mokyklas, kamavo daugelį jų. Vieni į mokyklas leido dėl to, kad nesimokantys vaikai privalėjo eiti dirbti⁹, kiti manė, „kad joks mokslas žmogaus negadina, o kalbą mokėti būtina“¹⁰. Beje, egzistavo ir tokių vietovių, kuriose vaikai buvo verčiami eiti į mokyklas; buvo ir tokių, kur komendantui būdavo parankiau turėti daugiau darbininkų. Tvarka dažniausiai priklausė nuo tremties vietos ir vietinio komendanto.

MOKYMOŠI SĄLYGOS

Faktas, kad karo padėtis neigiamai atsiliepė švietimo sistemai, papildomas ir tremtinių asimimimais. Šie patvirtina, jog būtent 1941-ųjų tremtiniai turėjo sunkiausias sąlygas mokytis. Nors pradinis mokslas buvo privalomas¹¹, vaikų memuaruose dažnai pabrėžiama, kad karo metais pamokos vykdavo šaltuose barakuose, viename kambaryje mokėsi kelios klasės, kurioms dėl mokytojų trūkumo dėstė ta pati, dažnai menko išsilavimo, moteris¹². Tremtinys Alfonsas Sinikas pamena, jog „mokytojai, atkelti iš Tomsko, tokie patys vargšai ir mažai skiriasi nuo eilinių *kolchoznikų*“¹³. Situacija kardinaliai nesikeitė ir po karo: 1948-ųjų tremtinė Aldona Aganauskienė, paklausta apie mokyklą Sibire, atsako: „ten, *Rosijoje*, kokie ten mokytojai, Dievuliau, viena moteris, ką galėjo, tą ir dėstė.“¹⁴ Tremtiniai dažnai

pažymi, kad mokyklose trūko mokytojų, dėl to nukentėdavo mokymosi kokybė: vienas asmuo turėdavo dėstyti kelis ar net visus dalykus, o kai kurie jų visai nebuvo dėstomi.

Vaikų aprūpinimas mokymo priemonėmis priklausė ir nuo metų, kuriais jie pradėjo eiti į mokyklą, ir nuo tremties vietos. Vieni tremtiniai prisimena, kad vaikai negaudavo ne tik vadovėlių – popierius taip pat buvo prabangos prekė, rašydavo jie ant senų laikraščių, popiergalių¹⁵, dažniausiai savadarbiu rašalu, pagamintu iš suodžių ar burokėlių sulčių¹⁶, tol, kol popierius tapdavo nebeįskaitomas¹⁷. Kiti prisimena, jog buvo paskelbta, kad mokykla duos visas priemones: „buvo pasakyta, kad mokykloje gausime ir vadovėlius, ir sąsiuvinius, ir plunksnakočius, ir plunksnas, ir paprastus pieštukus, ir net rašalo. Tačiau visko tik po vieną daiktą, tik sąsiuvinių – kiekvienam dalykui po atskirą.“¹⁸ Priemonėms pasibaigus, mokiniai vėl turėjo pasitelkti fantaziją ir patys susigalvoti, kuo ir ant ko rašyti. Algimantas Katilius¹⁹, tremtyje rašęs dienoraštį, pažymi, jog 1941 m. rugsėjį seseriai tapus pirmoje „ji gavo jau tris knygas ir keturis pieštukus. Knygos čia gana pigios: vadovėliai mokykloms – po 1–1,50 rub.“²⁰ Situacija po metų, 1942-aisiais, jau buvo itin pasikeitusi: „Neturime nė vieno vadovėlio, juos tenka skolintis iš bendraklasių. <...> Mokykloje beveik nieko neduoda: nei sąsiuvinių, nei vadovėlių, nei rašalo, nei pieštukų... Viskuo pasirūpina patys mokiniai!“²¹ Karui einant į pabaigą, atsirado amerikietiški sąsiuviniai²², kuriuos reikėdavo labai taupyti, – išrašius vieną, kitą gauti buvo nelengva, todėl tekdavo rašyti į tarpus ar vėl daryti sąsiuvinius iš senų laikraščių. Be to, nemažai vaikų buvo priversti ne tik mokytis, bet ir dirbti, kad padėtų savo šeimoms išsimaitinti: tik nuo 1950 m., gerėjant gyvenimo sąlygoms, vis daugiau tremtinių vaikų gavo galimybes mokytis, tačiau kai kuriems iš jų vis dar teko mokslus derinti su darbu²³.

Palyginus tremtinių atsiminimus ir prieš tai aptartą švietimo situaciją Sovietų Sąjungoje, galima daryti išvadą, jog mokymosi sąlygos Sibire Antrojo pasaulinio karo metais buvo ypač prastos – trūko elementarių mokymosi priemonių, mokytojų; pokariu situacija ėmė kiek gerėti, tačiau daugmaž iki šeštojo dešimtmečio pradžios didesnių pokyčių neįvyko.

Tremtiniai akcentuoja, kad didžiausią įtaką mokymosi kokybei darė mokytojai. Geri, teisingi, malonūs pedagogai skatino vaikų norą mokytis: „aš ta mokykla labai džiaugiausi, stropiai mokiausi žodžius, stengiausi kalbėti rusiškai. Mokytoja niekada mūsų nebardavo.“²⁴ Vaizdingą malonaus elgesio su tremtiniais pavyzdį pateikia ir tremtinė Akvilė Indrašytė-Jakovleva: „istorijos mokytojas, pasakodamas apie Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę, rodydamas žemėlapyje ribas, pasakė: „Lietuva tęsėsi iki Juodosios jūros... Girdi, Akvile, iki Juodosios jūros!“... Tai buvo gražus pedagoginis gestas į mano širdį. Mano mokytojai buvo supratingi, nuoširdūs.“²⁵ Tuo tarpu neteisingi, nemėgstantys tremtinių, juos įžeidinėjantys mokytojai tikrai neskaitino vaikų geriau mokytis – susidūrę su tokiais pedagogais, mokiniai dažnai norėdavo mesti mokyklą ir eiti dirbti. Konfliktai su mokytojais dažniausiai vykdavo dėl politinių-ideologinių priežasčių, rusų kalbos nemokėjimo. Tremtinys Romualdas Zubinas mena, kaip gavo pastabą, nes labai prastai kalbėjo rusų, neva gimtąja, kalba, tuo tarpu su draugais drįso šnekėti lietuviškai²⁶. Joana Kupliauskienė prisimena nepaklusimą oficialiajam sovietiniam istorijos naratyvui: „Sakysim, aiškina, kaip ir kada rusai laimėjo Žalgirio mūšį. <...> Tada jau mano „Žalgiris“, praleist negaliu. Papasakoju taip, kaip žinau, gaunu puikų kuolą. Tema – kaip mes „džiugiai“ stojam Sovietų Sąjungon. Puikutėlis kuolas. Po kelių tokių pamokų netekau vardo, pavardės ir kviesdavo tik *duch*

protivorečija (prieštaravimo dvasia – rus.).²⁷ Daugumoje tremtinių atsiminimų atsispindi, kad mokiniai prisimindami mokyklą labiausiai ją sieja su dėsciusiais mokytojais ir jų sukeltomis emocijomis. Iš to galima daryti išvadą, kad mokytojai turėjo nemažą įtaką vaikų gyvenimui, veikė jų pasaulėžiūrą.

IDEOLOGINIS ŠVIETIMAS

Nors Sibiro mokyklose vyravo didelis mokyklinių priemonių, vadovėlių, pačių mokytojų trūkumas, bet niekada netrūko – ideologinio švietimo. Tai mini visi tremtiniai: „mokėmės eilėraščių apie Didįjį vadą, dėkojome partijai ir vyriausybei už „laimingą vaikystę.“²⁸ Mokslas buvo neįsivaizduojamas ir be istorijos, ypač Tarybų Sąjungos komunistų partijos (TSKP, tuomet VKP(b)) istorijos kurso²⁹. Tremtinys Alfonsas Senikas šmaikščiai sulgina šio kurso prasmę kiekvienam tarybiniam piliečiui su religija, atskleisdamas, koks tam buvo skiriamas didelis dėmesys: „kaip žydui Talmudas, katalikui Šventasis raštas ar musulmonui Koranas“³⁰. Politinio auklėjimo pamokos neaplenkdavo ir mokytojų: juos nuolatos tikrindavo atvykstantys švietimo skyriaus komisari, vykdavo paskaitas apie Spalio revoliuciją ir Gegužės 1-ąją³¹. Spaliukų, pionierių ir komjaunimo organizacijos taipogi nebuvo užmirštos, kaip ir visose kitose Sovietų Sąjungos dalyse. Nagrinėtuose atsiminimuose galima pastebėti, jog nuo šeštojo dešimtmečio pradžios ėmė keistis stojimo į jaunimo organizacijas privalomumas. Tremtiniai mini, kad iki 1950 m. stoti į pionierius ar komjaunimą niekas nevertė, tačiau jau 1950 m. iš rajono centro atvykęs inspektorius 7 klasės mokinių klausinėjo, kodėl šie ne komjaunuoliai³². Galima pagrįstai kelti prielaidą, jog mokyklos aktyviai užsiėmė „liaudies priešų“ vaikų perauklėjimu, siekdamas juos paversti lojaliais tarybiniais

piliečiais. Tai ypač atsispindėjo per istorijos pamokas, kurių medžiaga buvo pateikiama ideologiškai ir politiškai angažuota, atspindinti sovietinių naratyvą: „Mokykloje buvo nuolat pasakojama apie svarbias asmenybes: Karlą Marksą, Frydrichą Engelsą, Vladimirą Lenina ir Josifą Stalina, apie pastarąjį – ypač daug. Tie vyrai buvo tarsi Sovietų Sąjungos šventieji. Anot mokytojų, visi jie kalbėjo ir rašė tobulai, o jų išmintimi abejoti nevalia“³³ arba „Nuo pat pirmųjų klasių mokytojai minėjo mums sektiną pavyzdį – Pavliką Morozovą. Sovietų propaganda šlovino jį kaip kankinį. <...> Kai augau, jo istorija labai mus jaudino, visi galvojom, kad privalu aukotis dėl valstybės.“³⁴ Įdomu tai, jog iš nagrinėtų atsiminimų ir dienoraščių galima suprasti, kad sovietinė propaganda ir ideologinis auklėjimas didesnės tiesioginės įtakos vaikų savimonei neturėjo. Manytina, jog tam įtakos galėjo turėti patriotinis tėvų auklėjimas (turint omenyje, kad dauguma tremtinių buvo išsilavinę, patriotiškai žmonės), skatinęs vaikus sąmoningai suvokti sovietinės sistemos paradoksus: eilėraščių, šlovinančių sovietinę „tėvynę“ ir dėkojančių partijai už laimingą vaikystę, mokymasis balanos šviesoje, apskurisiais drabužiais, valgant keptas bulvių lupeņas, niekaip negalėjo sietis tarpusavyje. Kita vertus, nėra žinoma nerašiusiųjų atsiminimų ar dienoraščių pozicija; mažai žinomas Sibiro vaikų namuose užaugusių vaikų ar asmenų, likusių gyventi Rusijoje, požiūris. Tikėtina, kad sėkmingai „perauklėtų“ žmonių būta, tačiau manytina, jog tai nesudarytų didelio procento ištremtų vaikų.

NAUJOSIOS „VARGO MOKYKLOS“

Mintis išsaugoti lietuvių, kad vaikai ne nutautėtų, lietuviams mokytojams kilo jau 1942-ųjų rudenį³⁵. Iš kažkieno atsivežtų lietuviškų vadovėlių buvo diktuojami diktantai,

aiškinamos gramatikos taisyklės, mokoma Lietuvos istorijos ir geografijos. Didelis dėmesys kreiptas į kultūrą: vaikai rengdavo įvairius vaidinimus, „gyvuosius paveikslus“, dainuodavo lietuviškas dainas³⁶, minėdavo tautines šventes, giedodavo Lietuvos himną. Didelis dėmesys buvo skiriamas ir kalbos taisyklingumui – mokytojai griežtai reaguodavo į vartojamas svetimybes ir ypač į rusiškus keiksmažodžius. Žinant, kad buvo ištremtas visas Lietuvos inteligentijos žiedas, nesunku suprasti, jog šie žmonės nenorėjo leisti, kad jų vaikai pamirštų lietuviškas tradicijas ir kalbą. Tokios slaptos „vargo mokyklos“ ilgesnį laiką veikė „Kosichos tarybiniam ūkyje, Vylkove (abu Altajaus krašto), Zimoje (Irkutsko sr.) ir daugelyje kitų vietovių“³⁷. Iš įvairių tremtinių atsiminimų galima susidaryti bendrą vaizdinį, kad dauguma lietuvių vaikų lietuvybei ugdyti skyrė tiek laiko, kiek galėjo. Didelės dalies tremtinių – tiek vaikų, tiek tėvų – liudijimuose pažymima, kad mokyklinio amžiaus vaikų subūrimas, jų mokymas lietuviško rašto turėjo įtakos tam, kad mažieji tremtiniai nenutautėjo, nepamiršo gimtosios kalbos, siekė aukštojo mokslo.

Mokytojams nesusivienijus bendram mokymui, tėvai savo vaikus mokydavo patys. Tremtinys Vidmantas Zavadskas prisimena, kaip motina po dienos darbų kolūkyje vakarais imdavo siūti, kad uždirbtų papildomų pinigų šeimai išlaikyti, ir kartu prie siuvmosios mašinos mokydavo sūnų skaityti bei rašyti lietuviškai. Pats tremtinys šį vaizdinį lygina su Petro Rimšos skulptūra „Lietuvos mokykla 1864–1904“ (dar vadinama „Vargo mokykla“), tik verpimo ratelį čia atstojo „Singer“ siuvimo mašina³⁸. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau: vaikus rašyti mokė ir ant ledinių langų, ir ant smėlio³⁹; iš gautų lietuviškų knygelių mokė skaityti, deklamuoti eilėraščius, dainuoti liaudies dainas, diktudavo diktantus, aiškino gramatiką⁴⁰. Kai kurie buvo atsivežę vadovėlius – šie taipogi labai

pasitarnavo mokant vaikus. Tėvai vaikams aiškino ir aritmetiką, ir istoriją, mokė ir užsienio kalbų – lenkų, vokiečių, rūpinosi, kad lietuviukų išsilavinimas būtų kuo platesnis, tiek, kiek leido to meto sąlygos⁴¹.

Lietuvių vaikų nutautėjimas buvo reali grėsmė gyvenant rusiškai kalbančioje visuomenėje, laiką leidžiant rusiškose mokyklose, bendraujant su vietiniais vaikais. Nors dauguma vaikų tremties pradžioje nemokėjo rusų kalbos, dėl to turėjo eiti į žemesnę klasę, nei kad ėjo Lietuvoje, vis dėlto, pradėję lankyti mokyklą, mažieji tremtiniai greitai pramoko naujos kalbos. Dažnas tremtinys prisimena, jog laikui bėgant būdavo vis sunkiau dėstyti mintis lietuvių kalba, neretai vaikai visiškai nemokėjo rašyti lietuviškai. Lietuvos mokytojų ir tėvų iniciatyva mokyti jaunąją kartą lietuvių kalbos, istorijos bei kitų disciplinų, pačių vaikų nuomone, turėjo neginčijamos įtakos jiems nesurusėti, papildydavo mokyklos kurso žinių bagažą.

AUKŠTOJO MOKSLO GALIMYBĖS TREMTYJE

Didelė dalis ištremtųjų, nepaisydami sunkių gyvenimo sąlygų, neatsisakė minties siekti aukštojo mokslo. Tiesa, nemenkų problemų kėlė lietuvius ženklinusi tremtinio etiketė. Nagrinėtuose atsiminimuose tremtiniai teigia, jog sovietų valdžia neretai akcentuodavo, kad *specpereselencai* į Sibirą buvo atkelti dirbti, o ne mokytis, tačiau atkaklūs lietuviai negalvojo pasiduoti ir visomis išgalėmis kabinosi į mokslus.

Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos valdžia ėmė dėti pastangas pakelti aukštojo mokslo lygį ir stojančiųjų į aukštąsias mokyklas skaičių. Pastangos atsipirko: šeštojo dešimtmečio pradžioje Sovietų Sąjungoje buvo apie 900 aukštojo mokslo institucijų, iš kurių 33 universitetai, 19 politechnikos insti-

tutų, o jau „1951–1952 m. 1 350 000 studentų studijavo 887 institucijose“⁴². Teoriškai siekti aukštojo mokslo galėjo visi žmonės, baigę vidurinę mokyklą⁴³, tačiau realybė buvo kiek kitokia: tremtiniai susidūrė su daugybe biurokratinių sunkumų dėl turimos „liaudies prieš“ etiketės.

Dauguma ištremtųjų buvo išsilavinę, inteligentiški žmonės. Tai turėjo įtakos ir jų vaikų norui siekti mokslo. Kaip teigia Rūta Novopašina: „Mes tiek siekėm mokslo visi dėl to, kad tėvai buvo išsilavinę“⁴⁴. Tremtinė Janina Marozaitė, ištremta dar būdama gimnazistė, neprarado noro mokytis ir sėkmingai baigė mokyklą, tiesa, su nepalankiu merginai aukštesnių institucijų įsikišimu. Dar laikydama abiturus egzaminus, ji sužinojo, jog „per abiturus egzaminus egzaminų komisijos pirmininkas Černyk uždraudė man rašyti gerus pažymius“⁴⁵. J. Marozaitė suprato, jog prieštarauti ir bandyti kovoti yra beviltiška – juk įsakymas buvo duotas iš aukštesnės instancijos⁴⁶. Nors ir sumažintais pažymiais, mergina egzaminus išlaikė, tačiau kilo naujų kliūčių išvažiuoti mokytis į Irkutską. Nors buvo gautos telegramos iš institutų, komendantūra nenorėjo leisti vykti laikyti stojamųjų egzaminų. Susidūrusi su biurokratiniais sunkumais, mergina vis dėlto nuvyko laikyti egzaminų. Kitiems tremtiniams pasisekė mažiau – ne visiems pavyko laiku gauti leidimą, todėl jie nespėjo nuvykti į egzaminų laikymą⁴⁷.

Iš mažesnių miestelių ar kaimų į didžiuosius Sibiro miestus atvykę tremtiniai susidūrė su dar viena – gyvenamosios vietos – problema. Pagrindinės aukštojo mokslo įstaigos buvo įsikūrusios Jakutske, Irkutske, Krasnojarske. Jaunimas dažnai nestodavo į norimas vietas dėl to, kad neturėjo kur apsistoti, be to, viešojo transporto sistema nebuvo išplėtotą. Rūta Novopašina teigia, kad dėl šios priežasties ji nestojo į medicinos mokyklą Jakutske: „Į tą mokyklą, kur gyvenam, tai ten valandą

reikia eiti. O žiemą šalčiai iki penkiasdešimt laipsnių. <...> Aš sakau, aš ten tiek neisiu. Ir susiradom prie savo namų netoli Finansų ir kredito technikumą.“⁴⁸

Iš nagrinėtų atsiminimų galima daryti išvadą, jog daugumai tremtinių netgi nebuvo svarbu, į kokią aukštojo mokslo įstaigą ar specialybę įstoti, svarbiausia – mokytis. R. Novopašina tai patvirtina pasakodama apie savo ir draugės mokslą Finansų ir kredito technikume: „Mus ten priėmė. Ir mes pradėjom mokytis. Labai mokytis stengėmės, kad gautume stipendiją. Nu nei jai, nei man prie širdies tas mokslas. Ale mes mokėmės kaip niekad.“⁴⁹ Labai gerai ir gerai besimokantiems studentams buvo mokamos 140–315 rublių stipendijos⁵⁰, tad tai buvo dar viena priežastis kuo geriau mokytis. Tremtinys A. Vaičiūnas teigia, kad atvažiavę į Jakutską visi tremtiniai stojo į technikumus ar mokyklas, o jų žinios, palyginti su vietinių, buvo netgi geresnės⁵¹. Vyras pabrėžia, kad tremtiniai visur mokėsi geriausiai, o tai „sukeldavo kai kurių „budriųjų“ dėmesį“⁵². Be to, A. Vaičiūnas patvirtina J. Marozaitės patirtį dėl egzaminų balų mažinimo: jis taip pat teigia, jog pažymiai tremtiniams buvo mažinami, tačiau veržliems lietuviams tai nesutrukdė mokytis, didelė dalis tremtinių, ištremtų dar vaikystėje, grįžo į Lietuvą išsimokslinę, kiti – baigė mokslus jau grįžę į Lietuvą⁵³.

IŠVADOS

1. Dėl Sovietų Sąjungos vykdytos represijų politikos į rytus buvo ištremta apie 40 tūkst. lietuvių vaikų su šeimomis, kurie Sibire pradėjo arba tęsė mokslus.

2. Sovietų Sąjunga, suprasdama švietimo sistemos svarbą auklėjant naująją, režimui lojalią kartą, tam skyrė nemenką dėmesį: didino finansavimą, įvedė privalomą moks-

lą. Antrojo pasaulinio karo nuostoliai buvo juntami ir švietimo sistemoje: karo metais mokinių skaičius mokyklose smuko net iki 25 proc., o prieškarinius rodiklius vėl pasiekė iki 1950 m.

3. Mokymosi sąlygos mokyklose buvo itin prastos: trūko mokytojų, patalpų, priemonių, vadovėlių. Pokariu situacija ėmė kiek gerėti, tačiau daugmaž iki šeštojo dešimtmečio pradžios didesnių pokyčių neįvyko. Didžiausią įtaką mokymosi kokybei turėjo mokytojai.

4. Svarbią vietą mokymosi sistemoje užėmė ideologinis švietimas siekiant paversti vaikus lojaliais sovietiniais piliečiais.

Vis dėlto didesnės įtakos tremtinių vaikų savimonei ideologija neturėjo. Tai laikoma tėvų nuopelnu – sugebėjimu vaikams įdiegti kritišką aplinkos suvokimą.

5. Suaugusieji, siekdami, kad vaikai neprarastų tautinės tapatybės, nebūtų veikiami sovietinės propagandos, ėmėsi juos mokyti namuose, steigti slaptas „vargo mokyklas“. Pasak tremtinių, toks mokymas turėjo didelės įtakos, kad vaikai nesurusetų.

6. Tremtinių aukštojo mokslo galimybės buvo bandoma riboti, tačiau vis dėlto nemažai jų įstojo į aukštąsias mokyklas ir sėkmingai baigė mokslus.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Anušauskas A., *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius: Mintis, 1996.

Armonas J. E., *Kaip aš tapau draugu*, Vilnius: Alma littera, 2016.

Atmintis. *Tremtinių atsiminimų rinkinys*, sud. Marcevičienė M., Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2003.

Balkelis T., Davoliūtė V., *Maps of Memory: Trauma, Identity and Exile in Deportation Memoirs from the Baltic States*, Vilnius, 2012.

Cox A. M., „Policy and Practice: Russian and Soviet Education during Times of Social and Political Change“, [interaktyvus], in: <<https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:102162/datastream/PDF/view>>.

Juodvalkytė-Suščenkienė A., *Tremties ir kalnimo vietos*, Vilnius, 1995.

Katilius A., *Tremtinio užrašai*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2013.

Kryžius šiaurėje, sud. Ignatavičius E., Vilnius: Vyturis, 1992

Leiskit į Tėvynę, sud. Pukelis K., Kaunas: Šviesa, 1989.

Lietuvos gyventojų genocidas, I tomas (A–Ž) 1939–1941, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 1999.

Machelson S. G., „Technical Education in the U.S.S.R“, [interaktyvus], in: <<https://pubs.acs.org/doi/pdf/10.1021/ed032p481>>.

Marozaitė-Petravičienė J., *Gimnazisčių odisėja*, Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 2008.

Sibiro vaikai, sud. Kurtinaitytė I., Zavadskis V., Kaunas: Naujasis lankas, 2012.

Tremtinys, 2018, Nr. 5 (1267), [interaktyvus], in: <http://www.lpkts.lt/sites/default/files/Trem_05_2.pdf>.

Urbonienė D., *Sibiras vaiko akimis*, Kaunas: Vitae Litera, 2016.

Zubinas R., *Tremtinio metraštis*, Kaunas: Naujasis lankas, 2010.

Nepublikuoti šaltiniai:

Interviu su Aldona Aganauskiene, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė, 2018-03-09.

Interviu su Rūta Novopašina, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė, 2018-03-16.

Nuorodos

- ¹ Duomenys iš: *Lietuvos gyventojų genocidas, I tomas (A–Ž) 1939–1941*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 1999; Arvydas Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius: Mintis, 1996.
- ² Tomas Balkelis, Violeta Davoliūtė, *Maps of Memory: Trauma, Identity and Exile in Deportation Memoirs from the Baltic States*, Vilnius, 2012, p. 46.
- ³ Angela Marie Cox, „Policy and Practice: Russian and Soviet Education during Times of Social and Political Change“, p. 36, [interaktyvus], in: <<https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:102162/datastream/PDF/view>>.
- ⁴ A. M. Cox, „Policy and Practice: Russian and Soviet Education during Times of Social and Political Change“, p. 35.
- ⁵ Sonya G. Machelson, *Technical Education in the U.S.S.R.*, p. 481, [interaktyvus], in: <<https://pubs.acs.org/doi/pdf/10.1021/ed032p481>>.
- ⁶ S. G. Machelson, *Technical Education in the U.S.S.R.*, p. 481.
- ⁷ S. G. Machelson, *Technical Education in the U.S.S.R.*, p. 481.
- ⁸ A. M. Cox, „Policy and Practice: Russian and Soviet Education during Times of Social and Political Change“, p. 36.
- ⁹ P. Spudienė, „Kaip drįsti turėti daugiau už mane?“, in: *Leiskit į Tėvynę*, sud. Kęstutis Pukelis, Kaunas, 1989 p. 128.
- ¹⁰ Marija Beleckaitė-Rimkevičienė, „Gyvenimas Altajaus krašte“, in: *Sibiro vaikai*, p. 59.
- ¹¹ S. G. Machelson, *Technical Education in the U.S.S.R.*, p. 481.
- ¹² Aušra Juškaitė-Vilkienė, in: *Sibiro vaikai*, p. 23.
- ¹³ Alfonsas Senikas, „Alfonso Seniko atsiminimai apie sovietinę rusų mokyklą“, in: *Tremtinys*, 2018, Nr. 5 (1267), p. 8, [interaktyvus], in: <http://www.lpkts.lt/sites/default/files/Trem_05_2.pdf>, [žiūrėta 2019-01-25].
- ¹⁴ Interviu su Aldona Aganauskiene, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė.
- ¹⁵ Marija Beleckaitė-Rimkevičienė „Gyvenimas Altajaus krašte“, in: *Sibiro vaikai*, p. 67.
- ¹⁶ Romualdas Zubinas, *Tremtinio metraštis*, Kaunas: Naujasis lankas, 2010, p. 68.
- ¹⁷ „Alfonso Seniko atsiminimai apie sovietinę rusų mokyklą“, in: *Tremtinys*, 2018, Nr. 5 (1267), p. 8.
- ¹⁸ R. Zubinas, *Tremtinio metraštis*, p. 58.
- ¹⁹ Algimantas Katilius ištremtas į Altajaus kraštą.
- ²⁰ Algimantas Katilius, *Tremtinio užrašai*, Vilnius, 2013, p. 85.
- ²¹ A. Katilius, *Tremtinio užrašai*, p. 297–298.
- ²² Algimantas Vaičiūnas „Kas tie liaudies priešai?“, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 88.
- ²³ Teresė Birutė Burauskaitė, Įvadas, in: *Didžioios tremtys. Buriatija 1948 m.*, sud. Dalė Rudienė, Vilnius, 2018, p. 28.
- ²⁴ D. Urbonienė, *Sibiras vaiko akimis*, Kaunas: Vitae Litera, 2016, p. 102.
- ²⁵ Akvilė Indrašytė-Jakovleva, in: *Atmintis. Tremtinių atsiminimų rinkinys*, sud. Marcevičienė M., Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2003, p. 73.
- ²⁶ R. Zubinas, *Tremtinio metraštis*, p. 75.
- ²⁷ Joana Kupliauskienė „Gyvenimas tremtyje“, in: *Kryžius šiaurėje*, sud. E. Ignatavičius, Vilnius: Vyturys, 1992, p. 192.
- ²⁸ Algimantas Vaičiūnas „Kas tie liaudies priešai?“, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 89.
- ²⁹ „Alfonso Seniko atsiminimai apie sovietinę rusų mokyklą“, in: *Tremtinys*, 2018, Nr. 5 (1267), p. 8.
- ³⁰ „Alfonso Seniko atsiminimai apie sovietinę rusų mokyklą“, in: *Tremtinys*, 2018, Nr. 5 (1267), p. 8.
- ³¹ M. Beleckaitė-Rimkevičienė, in: *Sibiro vaikai*, p. 70–71.
- ³² Algimantas Vaičiūnas „Kas tie liaudies priešai?“, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 89.
- ³³ Jonas E. Armonas, *Kaip aš tapau draugu*, Vilnius, 2016, p. 108.
- ³⁴ J. E. Armonas, *Kaip aš tapau draugu*, p. 110.
- ³⁵ P. Spudienė „Kaip drįsti turėti daugiau už mane?“, in: *Leiskit į tėvynę*, p. 129 .
- ³⁶ P. Spudienė, in: *Leiskit į tėvynę*, p. 129.
- ³⁷ Aldona Juodvalkytė-Suščenkienė, *Tremties ir kalinimo vietos*, Vilnius, 1995, p. 21.
- ³⁸ Vidmantas Zavadskas, in: *Sibiro vaikai*, p. 259.
- ³⁹ In: *Leiskit į Tėvynę*, p. 253.
- ⁴⁰ In: *Leiskit į Tėvynę*, p. 86.
- ⁴¹ D. Urbonienė, *Sibiras vaiko akimis*, p. 104.
- ⁴² „Technical Education in the U.S.S.R“, p. 482.
- ⁴³ „Technical Education in the U.S.S.R“, p. 482.
- ⁴⁴ Interviu su Rūta Novopašina, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė.
- ⁴⁵ Janina Marozaitė-Petravičienė, *Gimnazisčių odisėja*, Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 2008, p. 107.
- ⁴⁶ J. Marozaitė-Petravičienė, *Gimnazisčių odisėja*, p. 107.

⁴⁷ J. Marozaitė-Petravičienė, *Gimnazisčių odiseja*, p. 109–110.

⁴⁸ Interviu su Rūta Novopašina, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė.

⁴⁹ Interviu su Rūta Novopašina, atliko Gabija Juodėnaitė ir Gretė Binkauskaitė.

⁵⁰ „Technical Education in the U.S.S.R“, p. 482.

⁵¹ Algimantas Vaičiūnas, „Kas tie liaudies priešai?“, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 89.

⁵² A. Vaičiūnas, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 89.

⁵³ A. Vaičiūnas, in: *Leiskit į Tėvynę*, p. 89.

Gauta 2021 05 26
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Gabija Juodėnaitė

EDUCATION OF DEPORTED LITHUANIAN CHILDREN

Summary

As a result of Soviet repression about 40,000 Lithuanian children with their families were deported to Siberia, where they had started or continued their education. The Soviet, with knowledge of education importance of the new regime loyal generation, spend a lot of attention, increased funding, and enforce compulsory education. The education system was affected by World War II: the number of pupils in schools fell by as much as 25%, pre-war levels were reached again by 1950. School conditions were poor – children did not have learning tools, there was a lack of premises, textbooks,

teachers. The situation started to get a little better in the post-war period, but no major changes took place until about the early 1960s. Teachers had the greatest influence to the quality of learning. Ideological education played an important role to the learning system turning children into loyal Soviet citizens. However, adults were teaching their children at home in case of possible ideology affection, loss of national identity. The opportunities of deported people to study at higher schools were limited, nevertheless, a number of them entered higher education and completed their studies.